

Cibrâil b. Buhtîşû' (جبرائیل بن بختیشوع) (ö. 213/828). Buhtîşû' sülâlesinin en hâzık hekimlerinden olan II. Cibrâil, babası II. Buhtîşû' tarafından yetiştirilmiş ve 791'de Bermekiler'den Ca'fer b. Yahyâ'ya özel hekimi olması için takdim edilmiştir. Hârûnürreşid'in câriyelerinden birinin hastalığını başarılı şekilde tedavi ettikten sonra da saraya girmiştir. Halifenin dostluğunu kazanmış, fakat onun İrân'daki son hastalığı sırasında keyfi davrandığı iddiasıyla gözden düşürülmüş ve buradaki bir papazın kışkırtmaları sonucunda ölüme mahkûm edilmiştir. Vezir Fazl cezayı infaz ettirmemiş, Emîn halife olunca da yeniden saray hekimliğine getirilmiştir. Me'mûn Emîn'i tahttan indirince yeniden hapsedilmiş, ancak vezir Hasan b. Sehl'in ağır bir hastalığa yakalanması üzerine yeniden göreve çağırılmıştır (817). Bir müddet sonra ise yeniden gözden düşmüş, kendisine ihtiyaç duyulunca da tekrar vazifesine iade edilmiştir (827). Me'mûn'u yakalandığı bir hastalıktan çok çabuk kurtarması sayesinde daha önceleri elinden alınmış olan bütün servet ve itibarı kendisine iade edilmişse de bir yıl sonra ölmüştür. Mezarı Medâin'deki St. Sergius Manastırı'ndadır.


Klasik kaynaklar içinde II. Cibrâil'in biyografisi için on dört sayfa ayıran İbnü'l-Kıftî (bk. *İhbârü'l-ulemâ'*, s. 132-146), bu ünlü hekimin kütüphanesinde kâtibî tarafından tutulan ve kendisinin üzerinde düzeltmeler yaptığı gelir defterini gördüğünü anlatır. Buna göre sadece Hârûnürreşid'e hekimlik yaptığı yirmi üç yıl zarfında, ayda 10.000 dirhem olmak üzere, diğer hediyelerle birlikte kazancının 2.300.000 dirhem olduğu anlaşılmaktadır. Bu da İslâm halifelerinin din ve milliyet farkı gözetmeksizin ilmin gelişmesi için her türlü imkânı sağladıklarının bir başka belgesi sayılabilir.

Üç halifenin özel hekimliğini yapmış olan II. Cibrâil'in İslâm dünyasında tıp ilminin gelişmesine önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Çünkü Grekçe, Süryânîce ve Farsça'dan Arapça'ya tercümelerin yapıldığı, Beytülhikme'de telif, tercüme ve tedvîn* işlerinin en yoğun olduğu bir dönemde yaşamış olan böylesine ünlü bir hekimin bu hareketin dışında kaldığı düşünülemez.

Eserleri. *Risâle ile'l-Me'mûn fi'l-mağ'am ve'l-meşreb*, *Kitâb fi'l-Bâh*, *Şifâtü'n-nâfi'a ketebehâ li'l-Me'mûn*, *Mağâle fi'l-ayn* (bu eserlerin yazmaları için bk. Sezgin, III, 226-227).

Bunlardan başka İbn Ebû Usaybia şu eserleri de zikretmektedir. *Risâle muhtaşara fi't-ıbb*, *Künnâse*, *Kitâb fi şınâ'ati'l-bahûr*, *Kitâbü'l-Medğal ilâ şınâ'ati'l-manhik*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 132-146; İbn Ebû Usaybia, *Uyânü'l-enbâ'*, s. 187-201; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşari'd-düvel* [baskı yeri ve yılı yok], s. 131; Sezgin, *GAS*, III, 226-227; Sarton, *Introduction*, I, 573; Âzertâş Âzernûs, "Âl-i Buhtîşû'", *DMBİ*, I, 603-604.  HASAN DOĞRUYOL


Buhtîşû' b. Cibrâil (بختیشوع بن جبرائیل) (ö. 256/870). III. Buhtîşû' bu aileden yetişen altıncı hekim olarak babası Cibrâil b. Buhtîşû'un 828'de Medâin'de ölümü üzerine Halife Me'mûn tarafından saray başhekimliğine getirilmiş ve halifenin Bizans seferleri sırasında daima yanında bulunmuştur.

Kaynakların verdiği bilgiye göre meslekî şöhretinin yanı sıra halifeleri dahi kışkırtacak kadar mal ve servet edinen III. Buhtîşû'un bu sebeple birkaç defa başı derde girmiştir. Nitekim Halife Vâsik'in veziri Muhammed b. Abdülmelik (İbnü'z-Zeyyât) ile İbn Ebû Duâd onun şöhret ve servetini, halife nezdindeki itibarını kışkırdıkları için her vesile ile aleyhinde bulunuyorlardı. Nihayet halife ikna edilerek 844'te bütün servetine el kondu ve kendisi Cündişâpûr'a sürgün edildi. Ancak bu olaydan dört yıl sonra Vâsik'in tutulduğu istiska (hydropsie) hastalığını tedavide hekimler başarsız kalınca tekrar Bağdat'a çağırıldıysa da o gelmeden halife öldü. Vâsik'in yerine geçen Mütevekkil-Alellah'ın devrinde yeniden eski itibarına kavuşan III. Buhtîşû' bu dönemde de büyük bir servet edindi. Gerek giyim kuşamıyla gerekse evinin dekor ve konforuyla Halife Mütevekkil'i taklit ediyordu. Sahip olduğu geniş imkânlar sayesinde ünlü mütercim Huneyn b. İshak'a Galen'in (Câlinûs) eserlerini Arapça'ya çevirmesi için büyük paralar vermekle beraber aynı sevgisinden dolayı onu kısıkanıyordu. Nihayet meslek ahlâkıyla bağdaşmayan bazı hareketleriyle Huneyn b. İshak'ı halifenin gözünden düşürmeyi başardı. Fakat aşırı kıskançlık ve servet düşkünlüğü sebebiyle sonunda kendisi de gözden düştü; 858'de tekrar servetine el konarak Bahreyn'e sürgün edildi ve orada öldü.

Çok hareketli bir ömür süren III. Buhtîşû'un klasik kaynaklarda yalnız *Kitâ-*

bü'l-Hacâme 'alâ tarîki'l-mes'ele ve'l-cevâb adlı bir tek eserinden söz edilirken (İbn Ebû Usaybia, s. 209) yeni araştırmalarla bunların sayısı altıya çıkmıştır: *Risâletühü'llefî 'amilehâ ile'l-Me'mûn fi tedbiri'l-beden cevâben 'an kitâbihî yes'elü zâlike*, *Neşâ'ihu'r-ruhbân fi'l-edviyeti'l-mürekkebe*, *Muhtaşar bi-hasebi'l-İmkân fi 'ilmi'l-elmân ve'l-eb-dân*, *Risâle fihâ nüket min mahfiyyâtü'l-rumûz fi't-ıbb*, *Nebze fi't-ıbb* (bk. Sezgin, III, 243).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 102-104; İbn Ebû Usaybia, *Uyânü'l-enbâ'*, s. 201-209; C. Zeydan, *Medeniyyet-i İslâmiyye*, III, 307-308; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 12; Browne, *Arabian Medicine*, Cambridge 1962, s. 23-24; Sezgin, *GAS*, III, 243; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 109-110; Y. Kumeyr, *İslâm Felsefesinin Kaynakları* (trc. Fahrettin Olguner), İstanbul 1976, s. 160-161; S. Ammar, *Médecins et médecine de l'Islam*, Paris 1984, I, 110-112; C. Brockelmann, "Bahtîşû'", *IA*, II, 239-240; D. Sourdel, "Bukhtishû'", *EI²* (İng.), I, 1298; Âzertâş Âzernûs, "Âl-i Buhtîşû'", *DMBİ*, I, 604.  ALİ HAYDAR BAYAT

Cibrâil b. Ubeydullah (جبرائیل بن عبيدالله) (ö. 396/1006). III. Cibrâil 311'de (923) Bağdat'ta doğdu. Babası I. Ubeydullah, Halife Muktedir-Billâh'ın hizmetinde maliye memuru olarak bulundu. Babasının ölümünden sonra annesi bir hekim ile evlendi. Cibrâil tıp öğrenimine üvey babasının yanında başladı. Annesinin ölümü üzerine öğrenimini tamamlamak için halifenin doktorlarından Hümmüz'e başvurarak ondan faydalandı; ayrıca Bağdat Bîmâristanı'nda İbn Yûsuf el-Vâsıtî'den de ders aldı.

Daha ilmi hayatının başlarında iken Adudüddeve tarafından Şiraz'a çağırıldı. Burada valiye göz hastalıkları hakkında bilgiler vererek onun takdirini kazandı. 968'de Adudüddeve'nin halasının kocası Kûkin'in (Kevkebeyn) mafsâl ağrısı ve kaşınıtî şikâyetlerini tedavi edince kendisine çok büyük armağanlar verildi. Daha sonra Bağdat'a dönerek yeniden bîmâristandaki görevine başladı. Burada bir yandan saray hekimi olarak görev yaparken bir yandan da haftada iki gün bîmâristanda çalışıyor ve karşılığında 300'er dirhem alıyordu. Ebü'l-Kâsım b. Abbâd'ın mide ağrılarını tedavi etmek üzere Rey şehrine gitti ve kendisinin hizmetinde bulundu. Bu sırada Ebü'l-Kâsım b. Abbâd'a Rey'de bir tıp merkezinin açılmasını tavsiye etti; bu merkezi kurduktan sonra yine Bağdat'a döndü. Bir ara Deylem Meliki Hüsrev Şah'ı teda-